

יד ושם ירושלים

גיליון 3, תשרי תשנ"ז, ספטמבר 1996

מספר שיא של תלמידים ובני נוער
ביקרו והשתלמו ביד ושם בתשנ"ו

מלות פתיחה

”החינוך

”מדינת ישראל רואה בהוראת

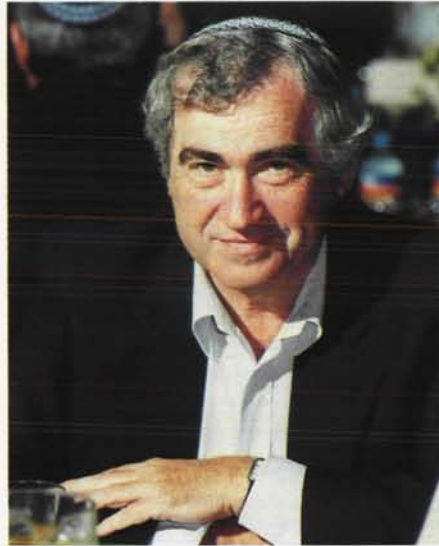
חקר ההתרחשות ניתן לקוות להגיע להבנה המקסימלית האפשרית של המשמעות ההיסטוריות, הפילוסופיות והדתיות של האסון הנורא ושל הנורא בכישלונות האדם.

לימוד השואה שופך אור אף על שליחותה היהודית של מדינת ישראל. ספק אם יש אדם היכול לרדת לסוף המשמעות של הריבונות היהודית בארץ-ישראל, בלי לרדת לסוף המשמעות של ההפקר הנורא, שהשתולל בעולם כשלא היתה מדינה.

בישראל, שומע כל ילד החל מגיל שלוש או ארבע את צפירת הדומייה ביום הזיכרון לשואה ולגבורה. אותו ילד נחשף לתוכניות טלוויזיה, לכתבות ולמראות קשים בנושא השואה. לבית הספר של יד ושם הגיעו פניות רבות מצד מורים וגננות ממערכת החינוך היסודי ושל הגיל הרך, המבקשים לקבל כלים שיסייעו בהתמודדות עם השאלות הנוקבות. בית הספר שוקד, בתיאום עם משרד החינוך, על הכנת תוכניות לימוד המתאימות לשכבות אלה. האם קיימות אפשרות להרחבה ולהעמקה של מסגרת לימודי החובה בנושא גם לגילאים צעירים יותר?

ראוי מאוד, כי שיתוף הפעולה בין מומחי משרד החינוך ובין המחנכים ביד ושם ימשיך ויתחדק. במסגרת זאת תיבדק האפשרות והישימות של פריסת ההוראה של הנושאים השונים הנוגעים לשואה על פני כל הגילאים. לי כשלעצמי אין ספק, כי אנו מחויבים להתמודד עם האתגר של הנחלת ראשית ההבנה של תופעה, ששינתה את תולדות ימינו. עם זאת, רבים הקשיים הניצבים בפני המחנכים, החיים סמוך כל-כך לאירועים הטראומטיים, המקשים עליהם במציאת תשובות הולמות למפגש הקשה מנשוא בין ילד בשיא פריחת ילדותו לבין הקטילה הנוראה של חיי אדם. ייתכן כי עודנו זקוקים לזמן, לא רק מפני ממד הפרספקטיבה שזה מעניק לנו, אלא אף מפני אומץ הלב החינוכי הזקוק עוד להבנה ממושכת.

כ-30 אלף תלמידים ובני נוער בישראל נסעו בעשור האחרון לפולין. כידוע, משלב משרד החינוך במסגרת הביקור הקשה במחנות ההשמדה

מאת מיכל מוריס קמיל

לכל מי שמבקש להנחיל את מורשת זיכרון השואה, "חינוך" היא מלת המפתח. לפיכך מהווה החינוך מרכיב מרכזי בתוכנית האב "יד ושם 2001" של רשות הזיכרון. בית הספר המרכזי להוראת השואה, שזכה להכרת משרד החינוך, זוכה מאוד להצלחה בפעילות החינכית הענפה. כיצד אתה רואה את מקומו של בית הספר במסגרת לימודי החובה בנושא השואה בתוכניות הלימודים?

תכליתו של בית הספר להוראת השואה היא משולשת. עצם העובדה שהקהילה המחנכת בישראל הקימה את הגוף הזה היא בגדר מסר רב עוצמה, המעיד על כך שמדינת ישראל רואה בהוראתם של מכלול הנושאים הקשורים לשואה חובה לאומית יהודית, המוטלת על הדור הזה ועל כל הדורות הבאים.

עובדה שנייה היא, כי חקר השואה מצוי עדיין בעיצומו. מדי יום ביומו נחשפות תעודות חדשות ונחקרות עדויות נעלמות, והמידע העובדתי מצטבר וגואה. חובה מוטלת עלינו להנחיל לכל את הידע העובדתי המתעדכן. רק על בסיס

”חשוב מאוד לעמת את הנוער לא רק עם ההיכן והאיך של ההשמדה, אלא גם עם ההיכן והאיך של החיים בגולה”

וראים ועמיתים יקרים, שלום! בפרוס השנה החדשה ובפתחם של החגים, אנו מצויים, כבכל שנה, בעיצומה של עת הרהור, חשבון נפש וזיכרון; וממול - השאיפות והתקוות לעתיד. יד ושם, כרשות הזיכרון, אוצרת בחובה פן של הנצחת העבר, השואה והגבורה, מצד אחד; ומן הצד השני - פן של מבט לעתיד: ההנחלה והחינוך לדורות הבאים.

80 אלף בני נוער ישראלים, 35 אלף חיילי צה"ל ורבות מורים ומחנכים מהארץ ומכל רחבי העולם, יהודים ושאיינם יהודים, נטלו חלק בסמינרים ובפעולות חינוכיות ביד ושם בשנת תשנ"ו. בראשיתה של שנת הלימודים תשנ"ז אנו מצויים בפניכם, קוראינו, את עיקרי משנתו של שר החינוך והתרבות בנושא הוראת השואה. במדור הקבוע של כתב העת: "תוכנית האב 2001" נציג את מגוון פעילויותיו של בית הספר המרכזי להוראת השואה ביד ושם.

בנוסף, נפרוס בפניכם את סיפורה המרתק של האמנית ניצולת השואה יהודית ארנון, ונסקור את פעילותו של המדור לתיעד עדויות הניצולים בוידאו, הפועל באחרונה בשיתוף פעולה הדוק עם הבמאי סטיבן שפילברג. עוד בגיליון, הסאגה הבלתי-אפשרית כמעט, סיפורה המרתק של שרה פצינאץ, בתה של חסידות אומות העולם המוסלמית מסרייבו, שבחרה לחיות בישראל כיהודייה. ולסיום, אנו דולים פנינים מתוך מורשתה של קהילה אחת, אחת מאלפים, שבה התקיימו לפני השבר והחורבן חיי תרבות, חינוך ורוח תוססים: סיפורה של קהילת גרודנו שבפולין.

בתחילתה של שנת הלימודים החדשה אנו קוראים למיליון וחצי תלמידי מערכת החינוך בארץ לנצור ולזכור את מיליון וחצי ילדי ישראל שנרצחו בשואה ועמם נמחו כל הכשרונות, כל החלומות וכל השאיפות בטרם עת. נזכור. נזכור ונקווה כי "תכלה שנה וקללותיה, תחל שנה וברכותיה".

אבא אהין - 20

שנה טובה!

אביטל בר, עורכת

יד ושם

תוכן עניינים

- 3-2: שר החינוך • 4-5: בית הספר להוראת השואה • 6-7: מדור עדויות • 8-9: יהודית ארנון • 10-11: גרודנו • 12-13: מסרייבו לירושלים • 14: אורחים • 15: ידידים • 16: פרסומים חדשים ואירועים

בשער: בני נוער ביד ושם, יום השואה תשנ"ו

הוא המסר

את השואה חובה המוטלת על הדור הזה

30 אלף בני נוער ישראלים ביקרו בפולין בעשור האחרון

כ-30 אלף בני נוער מישראל ביקרו בעשור האחרון באתרי ההשמדה ובשרידי הקהילות היהודיות בפולין. בני הנוער באים לסורים לימודיים-חינוכיים הנמשכים כשבוע ימים, לאחר הדרכה והכנה מיוחדות שהם מקבלים בארץ.

משלחות הנוער מישראל מאורגנות בידי מינהל חברה ונוער במשרד החינוך, וכן - באורח עצמאי - בידי רשויות מקומיות, תנועות נוער, התנועות

הקיבוציות ובתי-ספר. משרד החינוך הכשיר עשרות מחנכים להדרכת הנוער בפולין. סיוע מיוחד ניתן לבתי הספר כדי להבטיח שבין היוצאים לפולין ישתתפו גם תלמידים מאוכלוסיות חלשות.

נוסף לפעילות זו מתקיים ביום הזיכרון לשואה ולגבורה "מצעד החיים", שבו משתתפים בני נוער מישראל ומעשרות מדינות בעולם. המצעד, הנערך מאושוויץ לבירקנאו, מאורגן בידי עמותות ציבוריות ומשתתפים בו יותר מ-5,000 נערים ונערות מכ-40 מדינות. בעקבות דרישה גדולה מצד קהילות יהודיות בעולם כולו לשלוח בני נוער למצעד, הוחלט באחרונה לקיימו מדי שנה ולא מדי שנתיים וכן לכלול בו ביקור לימודי בארץ נוספת באירופה, שסיפור תולדות קהילה היהודית בה הוא סיפורו של העם היהודי בדורנו. משרד החינוך אירגן את השתתפותם של ניצולי שואה מישראל בנסיעות התלמידים. העדות החיה של הניצולים למעשי הזוועה שביצעו הנאצים והדיאלוג הנוצר עם הדור הצעיר הם מיסודותיו החשובים של המסע לפולין.

ובאתרי הרצח גם היכרות עם עיירה שבה התקיימו חיי קהילה יהודית לפני השואה. מהו הרציונל החינוכי לכך?

חשוב מאוד לעמת את הנוער בישראל לא רק עם ההיכן והאיך של ההשמדה, אלא גם עם ההיכן והאיך של החיים בגולה, בתנאי שהביקור באתרים הוא אינטגרלי לנלמד בישראל. מספר הנרצחים מקבל משמעות נוספת, כאשר מתודעים גם לחיים היהודיים העשירים בגולה.

הנושא המרכזי במערכת החינוך לשנת הלימודים תשנ"ז הוא "100 שנה לקונגרס הציוני הראשון". כיצד נשזרים הדגשים בהוראת השואה במסגרת לימודי הנושא?

זו שאלה מורכבת ביותר, המצריכה תשובה מקיפה. אדגיש סוגיה מרכזית אחת: הציונות המדינית הבינה, שנים רבות לפני השואה, כי הגולה אינה יכולה להיות בסיסו הקיומי של העם היהודי. עוצמתו החד-פעמית של האירוע איננה משנה את העובדה שהוא חלק מרצף של מהלך הגולה. אילו היתה לנו מדינת ישראל, כלומר אילו הקדימו היהודים לעקור עצמם מן הגולה ולעלות ארצה, לא רק שהשואה לא היתה משיגה אותם, אלא שהיא לא יכולה היתה לקרות. בבואנו לחגוג מאה שנות ציונות, צריך על כן לזכור כי לאסוננו, החלה הציונות 100 שנה מאוחר מדי.

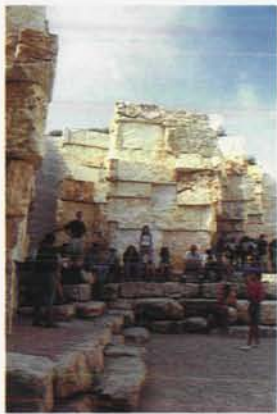
בעת האחרונה מתעדכנת רשות יד ושם במידע, לפיו מהווים לימודי השואה חלק מתוכנית הלימודים, לעתים אף לימודי החובה, ביותר ויותר מדינות - כמו למשל אורוגוואי, בריטניה, גרמניה ומדינות רבות בארה"ב. כיצד ניתן, לדעתך, להסביר מגמה זו של התבררות העניין הבינלאומי בנושא השואה?

אין לראות בכך ניסיון לכפר על עוון או על שתיקה לנוכח עוון. התופעה מעידה, לדעתי, על הבנת השואה בהקשר האנושי שלה. לנו, השואה היא מה שעשו לנו ורק לנו, מפני שהיינו במשך כל שנות קיומנו אנוחנו ורק אנוחנו. לא השמידו אותנו כי היינו שונים, השמידו אותנו כי היינו יהודים. בעולם לומדים את השואה כדי לחסן את האדם מפני שגאה לור, לחלש, לנרדף. על-ידי-כך מעניקים לשואה אופי אוניברסלי. גם עבור עמים אחרים לימוד השואה הנוראה של האדם מעורר הרהורים ומחשבה.

ס ס ס תלמידים

ילמדו השנה בסמינרים של בית הספר

מאת מיכל מוריס קמיל

ב ק ו ר ס י ס
ו ב ס מ י נ ר י ס
אינטנסיביים של
יום לימוד מלא
ל-100 אלף. כדי
לספק מקום
ומרחב הולמים
לפעילותו הגדלה
של בית הספר,
החלה בחודש
אפריל האחרון
הקמתו של בניין
חדש, ביוזמת
משרד החינוך
ו ב מ י מ ו נ

ובסיועם הנדיב של אגודת הידידים הקנדית של
י"ד ושם, קרן החינוך של המגבת היהודית וידידים
נוספים של י"ד ושם.

בבית הספר המרכזי להוראת השואה קיימות
גם תוכניות להקמת יחידה לפרויקטים מיוחדים
ולפיתוח עזרי לימוד המתאימים לקבוצות גיל שונות
ממקומות שונים. בית הספר יקיים השתלמויות
בבתי הספר עצמם בכל רחבי הארץ, באופן שיותאם
לצורכי המוסדות השונים ותוך התבססות על דיאלוג
עם סגלי ההוראה. השנה יחל ביד ושם גם פרויקט
ניסויי של הוראת השואה לציבור המיעוטים בישראל
- ערבים, דרוזים וצירקסים.

הנפרסת על פני שנה שלמה. עשרות אלפי בני נוער
מהעולם כבר נעזרו בכלים שמספק בית הספר. צוות
הספרייה והמרכזייה הפדגוגית מסייע למספר רב
של סופרים, חוקרים ותלמידים בשלל הסוגיות
והתחומים הנוגעים לחקר השואה.

מנהל בית הספר להוראת השואה, מוטי שלם,
מצביע על השינויים שחלו בדעת הקהל כלפי השואה,
כפי שניתן לחוש בהם בקרב אלה הנעזרים בשירותיו
של בית הספר. יותר ויותר גורמים מקהילות בארץ
ובעולם מעוניינים בגישה לחומר רב ככל האפשר
ומבטאים צורך בפיתוח תוכניות לימודים ומתודולוגיה
לטיפול בהיבטים הכלליים והספציפיים של נושא
השואה. לדברי שלם, לימודי השואה אינם עוד
נחלת ההיסטוריונים בלבד; הנושא הפך משמעותי
גם לאלה הבאים מתחומים כמו חינוך, סוציולוגיה,
פילוסופיה, אמנות וספרות.

עד לאחרונה הוטל המשא הכבד של הזיכרון,
ההנצחה והחינוך בתחום השואה בעיקר על כתפיהם
של הניצולים, שהשפעתם על הקהל הצעיר עצומה.
ואולם כיום, למעלה מ-50 שנה לאחר תום המלחמה,
דור הניצולים מתבגר. שלם מדגיש את צורכיהם
של הצעירים של ימינו, המבקשים להבין בצורה
עמוקה יותר את משמעותם של מושגים כמו רצח
עם, אדישות לסבל ומצפון אנושי ומעוניינים לבחון
אותם גם ביחס להיבטים רחבים יותר של זהות
אישית וקולקטיבית, אמפתיה והומאניות.

במרוצת השנתיים האחרונות, גדל פי שלושה
מספר התלמידים והמורים המגיעים לבית הספר
להוראת השואה. ב-1996 יגיע מספר המשתתפים

בכל דור ודור חייב אדם לראות את
עצמו כאילו הוא יצא ממצרים".
האמירה עתיקת היוםין הזאת מן
ההגדה של פסח, הנאמרת מדי שנה
בכל בית יהודי כמעט ברחבי העולם,
מבטאת השקפה מרכזית ביהדות: על כל אחד
מאיתנו מוטל לגלות מחויבות אישית להמשכיותם
של הזיכרון והזהות הקולקטיביים.

ברוח זו, מהווה רשות י"ד ושם לא רק אתר
זיכרון והנצחה לקורבנות השואה, אלא גם מרכז
חינוכי ומחקרי. השואה היתה ועודנה מרכיב מהותי
בזהות היהודית, הישראלית והכלל-אנושית. ברשות
הזיכרון נחשפים הלומדים והמבקרים לשמץ
ממוראותיה, למידע ההיסטורי השיטתי שנאסף
בחזית חקר השואה ולמגע אישי עם קורותיהם של
הניצולים.

בית הספר להוראת השואה ביד ושם זוכה
להכרה ולהצלחה רבה בפעילותו החינוכית הענפה,
הנערכת בשש שפות שונות ופונה לקבוצות מטרה
מגוונות. יותר מ-40 אלף תלמידי תיכון מהארץ
מגיעים אליו מדי שנה כדי ללמוד על תולדות השואה
ועל נושאים הקשורים בה; יותר מ-30 אלף מחיילי
צה"ל דנים בו מדי שנה בסוגיות הנוגעות לשואה;
ואלפי מורים ואנשי חינוך ממוסדות החינוך הפורמאלי
והבלתי-פורמאלי בארץ ובעולם עוברים בבית הספר
השתלמויות בדרכי הוראה וביישום בעזרים חינוכיים,
בהדרכתם של 60 אנשי צוות מקצועיים.

זהו בית הספר היחיד בעולם המכשיר מורים
להוראת השואה באמצעות תוכנית העשרה מקיפה

ס ס ר

ומיזורים

המרכזי להוראת השואה

קורסי העשרה של יד ושם זכו השנה להכרה אקדמית

בשנת הלימודים הנוכחית ישתלמו 500 מורים מכל רחבי הארץ בקורסים של בית הספר המרכזי להוראת השואה ביד ושם. ההשתלמויות כוללות מידע היסטורי על תולדות השואה, דיונים פדגוגיים-דידקטיים על יחידות לימוד בנושא וקבוצות דיון שיעסקו בסוגיות בהוראת השואה. תוכני ההשתלמויות הם בין-תחומיים וכוללים התייחסויות לשואה מזווית של חינוך, ספרות, קולנוע, אמנות, תיאטרון ועוד.

להשתלמויות הוענקה הכרה של משרד החינוך לצורך גמול השתלמות, והחל משנה זו הכירה אוניברסיטת בר-אילן בהשתלמויות כמקבילות לקורס האקדמי של האוניברסיטה "תולדות השואה". לראשונה, ייפתחו השנה הקורסים בשמונה ערים ויישובים - ירושלים (שני קורסים), כפר-סבא (שניים), נתניה, באר-שבע, יבנה וראשון-לציון. ההשתלמויות יחלו באוקטובר, והיקפן יעמוד על 12 שעות לימוד במפגשים שבועיים שיימשכו שבעה חודשים.

אבנר שלו, יו"ר הנהלת יד ושם, ציין כי ההוראה ללמד את השואה כנושא חובה ב-1981 הביאה לעלייה ניכרת בהיקף הפעילות החינוכית של יד ושם. בשנים שחלפו מאז, פקדו את יד ושם עשרות אלפי תלמידים מדי שנה והוכשרו בו אלפי מורים. "מפעלה החינוכי של הרשות הלך והתרחב, והתבטא בין היתר בהפקתן של תוכניות לימוד רבות ומגוונות עבור מערכת החינוך, בהכנת תוכנית המולטימדיה 'לחזור ולחיות' וכן בהעשרת תוכנית הלימודים להכשרת מורים", אמר שלו.

בהשתלמויות מרצים מטובי החוקרים והמחנכים ביד ושם וכן בכירי המרצים בנושא תולדות עם ישראל והשואה מן האוניברסיטאות ברחבי הארץ.

"לחזור ולחיות" כותר מולטימדיה ראשון

ב"תוכנית האב 2001" של יד ושם נעשה שימוש בכלים מודרניים לחינוך דור העתיד. תוכניות לימוד מתקדמות על השואה מופקות כיום בטכנולוגיה החדשנית ביותר של מולטימדיה. הצוות המקצועי והמיומן של בית

הספר המרכזי להוראת השואה שוקד על הכנתן של תוכניות ממוחשבות, שיאפשרו לתלמיד המשתמש לקלוט חומר היסטורי ולבחון דילמות מוסריות באמצעות מגוון של עזרי מולטימדיה. ערכו של הפיתוח הזה טמון ביכולתו לספק מידע רב באמצעים קליטים במיוחד. המורים שיעזרו בתוכניות המולטימדיה יוכלו להעניק לתלמידיהם כלים מעוררי מחשבה, שיעודדו אותם לגלות יוזמה ולעבוד בצורה עצמאית בלימודי השואה.

תוכנית הלימודים הראשונה המופקת במסגרת זו עוסקת במפגש עם המציאות החדשה לאחר שחרור המחנות ועד לעזיבתה של שארית הפליטה את אירופה לכיוון ארץ-ישראל או ארצות הברית. שמו של

הכותר: "לחזור ולחיות". תוכנית המולטימדיה כוללת יומני חדשות אותנטיים, קטעי עדויות של ניצולים וקולאז' רצוף של תמונות וטקסטים, באופן היוצר עניין ואתגר מתמידים. התוכנית ניתנת להשגה בעברית, והכנת הגרסה באנגלית תושלם בקרוב.

"בשביל הזיכרון"

כתב העת של בית הספר לחינוך ביד ושם, "בשביל הזיכרון", רואה אור מדי חודש ועוסק בסוגיות הנוגעות לשואה ולהוראתה, תוך התייחסות לדילמות ולמגמות במחקר ובחינוך האקטואליים. המאמרים נכתבים בידי חוקרים מן האקדמיה ואנשי חינוך. כל גיליון כולל יחידה דידיקטית ובה קטעי מקורות והצעות לדיון בנושא מסוים. בכתב העת מופיעה גם סקירה של ספרים חדשים בנושא השואה.

"בשביל הזיכרון" מופיע במהלך שנת הלימודים, בין החודשים אוקטובר-יוני, ומופץ בקרב מנויים. מחיר המנוי לשנה: 90 שקל.

המעוניינים להצטרף למאות המנויים מוזמנים לפנות לטל. 02-6751637.

מאת גלית אברג'יל

חד ממפעלי היסרון וההצנחה החשובים ביותר הקיימים ביד ושם מאז היווסדו הוא מפעל העדויות, המנציח את זיכרונותיהם של הניצולים באמצעים ויזואליים מודרניים.

בארכיון יד ושם פועל המדור לגביית עדויות, בראשות איריס ברלצקי, המזמן ניצולים מכל רחבי הארץ כדי שיספרו לפני המצלמות את סיפורם הפרטי ואת סיפור יקיריהם. כיום, יותר מבשנים עברו, מורגשת נכונות רבה מצד ניצולים לבוא ולדבר על קורות חייהם בתקופת השואה ולחשוף את סיפורם בפני הדור הצעיר.

עדויותיהם של אלפי ניצולים הונצחו עד היום בראיונות שמקיים המדור לגביית עדויות. הן מהוות עדות חיה וכואבת לטרנדיה ולשבר שפקדו את העם היהודי. הראיונות חושפים מקרים אישיים מרתקים ודרמטיים, המסופרים לעתים בפעם הראשונה מאז התרחשותם. הניצולים, אשר פותחים את סגור לבם בפני המראיינים, חוזרים בעדויות אלה אל מחוזות ילדותם, אל חוויות הקשורות בהורים ובאחים, שרבים מהם נספו בשואה, ואל מאבק ההישרדות הנורא.

רבים מהניצולים הבאים להעיד חשים כשליחים, שיעדם הוא להביא את סיפורם של אלה שלא שרדו ולהעביר את המסר של "מה שקרה שם". יד ושם מכשיר עשרות מראיינים באמצעות סדנאות והרצאות מומחים, כדי להכנים מבחינה פסיכולוגית לשמיעת

החוויות הקשות. ברלצקי מספרת כי המראיינים מאפשרים לניצול לעמוד במרכז העדות ולספר את סיפור חייו לפי הקצב המתאים לו ויכולת ההתמודדות שלו עם הזיכרונות הכואבים. עם זאת, מנסים המראיינים לשמור בהקלטה על הרצף הכרונולוגי של ההתרחשויות, כדי שבעתיד יוכלו העדויות הללו לשמש חומר גלם לחוקרים, לאמנים ולכל מי שיבקש לדעת יותר על השואה.

גביית העדות היא משימה קשה גם מבחינת המראיי. מוטל עליו להתמודד עם ההדחקה ועם המניעים לה ולהבין כי לעתים דווקא השתיקה מסתירה מאחוריה התרחשות כואבת וטראומתית, שאותה יש לחשוף בוהירות וברגישות. על המראיין להיות קשוב ודרוך לכל הדקויות שבסיפור ולתת את דעתו על השלכותיהם של רגשות אשם ועיבוד מאוחר על העדות הסופית.

העדות מגוללת זיכרונות מחיים שאינם עוד: חיי עולם יהודי של טרום שואה, חיי יומיום, חברה, תרבות. בעיני מרבית העדים מצטייר עולם זה כ"יגן העדן האבוד". ניצולים רבים רואים את גורלם האישי כשזור בגורלו הקולקטיבי של העם היהודי. בתיאור החוויות שעבר מפגיש אותנו העד עם כל הווייתו - מחזור חיים שלם כמעט. העדים נעים בין שני קטבים: מצד אחד העבר וחיפוש השרשים

תיעוד ויזואלי של זיכרונות הניצולים

בארץ הולדתם, ומצד שני העתיד - השיקום בארץ, הקמת המשפחה וגידול הילדים והנכדים, הנתפסים בעיני ניצולים רבים כ"תשובה להיטלר".

לצד תרומתן להבנת הפרטים ההיסטוריים של מלחמת העולם השנייה והשואה, תורמות העדויות האישיות רבות לחקר נושא השואה. סיפוריהם של העדים מאפשרים לצופים בהקלטה לחוש בממד נוסף של ההיסטוריה, מעבר לזה שקריאת ספרים ומאמרים על התקופה עשויה להעניק.

אחד מאלפי הסיפורים המרתקים והמרגשים שנחשפו במסגרת פרויקט העדויות הוא סיפורו של יורם (ישראל) פרידמן, יליד בלוני (Blonie), פולין. עדותו של פרידמן חושפת את פרשת מאבקו הבלתי אפשרי של ילד בתקופת השואה. יורם הצליח להימלט לבדו מגטו ורשה והוא בן שבע שנים בלבד. משפחתו נותרה מאחור, בתוך הגטו. בעת מנוסתו מן הגרמנים ומשתיפי הפעולה עמד פעמים רבות מול המוות. הוא למד לחיות עם האימה. ימים רבים הסתובב ביערות רעב ויחף, כשהוא ניזון משאריות וממעט מזון שננב מן האיכרים. היצורים החיים היחידים שעמם התרועע היו בעלי חיים.

באחד הימים הסתתר בשדה של תפוחי אדמה. בעוד הוא מחפש אחר מזון, נתקל באדם מזוקן זוחל מולו. היה זה אביו.

נרגשים, הם התחבקו ממושכות; אולם אז, הורה לו אביו להמשיך לבדו, כדי לנסות ולהציל את עצמו. "מהיום והלאה קוראים לך יוריק סטנייק", אמר לו. "אסור לך להודות שאתה יהודי, הגרמנים הרגים יהודים,

מימין לשמאל הצלם מיקי יורם פרידמן ואיריס ברלצקי באולפן העדויות

בטכנולוגיית וידאו מתקדמת

והפולנים מסייעים להם בכך... מה היתה המשפחה שלך? תמציא כל מיני סיפורים! אסור לך להודות שאתה יהודי! אם תראה גרמנים, אתה צריך לברוח ליערות, כי הגרמנים פוחדים מהפרטיזנים. אם כלבים ירדפו אחריך תקפוץ למים, כי כלבים מאבדים את חוש הריח במים... רצוי שמישהו ילמד אותך להתפלל בפולנית... אסור שנישאר ביחד. לך. רק כך תוכל להישאר בחיים".

שוב נאלץ יורם לחוות פרידה כואבת מאביו. לאחר זמן קצר נשמעו כמה יריות. הילד הקטן היה עד לרצח האב בידי הגרמנים.

יום אחד, כשנסע עם עגלון בעגלה עמוסת חיטה, הסגירו העגלון תמורת תשלום לגסטפו. כשהציע לו הקצין הגרמני סיגריה, ניצל הילד את ההזדמנות ונמלט לכיוון היער והביצות. שוב נתפס, ושוב הוסגר לידי אותו הקצין. הפעם ריחם עליו הגרמני וסידר לו עבודה בקציר אצל גרמנייה. במהלך העבודה נתפסה ידו בגלגלי מכונת הדיש - ונמחצה. לאחר אשפוז קצר בבית החולים, שם קטעו את ידו אך סירבו לתת לו מזון בשל יהדותו, נמלט שוב. באחד הלילות, לקראת סוף המלחמה, כשהוא מסתתר בבור של תפוחי אדמה, שמע את הרוסים המתקרבים. בבוקר, כשהתעורר, מצא עצמו מוקף בחיילים רוסים. הוא התלווה אליהם במסע נקמתם בגרמנים.

העדים נעים בין שני קטבים. מחד גיסא - העבר והיפוש השורשים; מאידך גיסא - העתיד, השיקום בארץ והקמת המשפחה, הנתפסים בעיני ניצולים רבים כ"תשובה להיטלר"

יורם פרידמן, שחי שנים כחיה נרדפת, איבד כל קשר עם זהותו הקודמת ועם יהדותו. הקהילה היהודית ניסתה לאמצו פעמים רבות, אולם הוא סירב והמשיך להימלט ולהעמיד פני פולני נוצרי. מבחינתו, היתה זהות זו ערובה לחיים.

במהלך בריחותיו ונדודיו הגיע לעיר הולדתו, בלוני. הוא פגש שם מכרה של המשפחה, שסיפרה לו כי מלבד אחותו נספו כולם. ב-1962, לאחר 23 שנות פרידה, נפגש יורם עם אחותו בישראל. 50 שנה אצר בתוכו פרידמן את סיפור חייו. הוא פתח לראשונה את סגור לבו וגולל את סיפור חייו במסגרת פרויקט העדויות, לאחר מפגש מרגש עם חברי ילדות שהתארחו ביד ושם.

יורם פרידמן, הילד שנלחם על חייו, מרצה כיום בפני תלמידים וסטודנטים במרכז להוראת השואה של יד ושם בבית ווהלין בגבעתיים. 50 שנה לאחר השואה, הוא מספר את סיפורו לדור הצעיר.

יד ושם - שפילברג:

הנצחה משותפת לדורות הבאים

סטיבן שפילברג, אחד המפיקים והבמאים הידועים ביותר בקולנוע העולמי כיום (רשימת שינדלר), נועד לאחרונה עם יו"ר הנהלת יד ושם, אבנר שלו. השניים דנו בשיתוף פעולה בין יד ושם ובין הגוף שהקים שפילברג בקיץ 1994, "הקרן למען התינוקות הוויזואלי של ניצולי שואה". בעשור האחרון צולמו ביד ושם אלפי עדויות וידאו של ניצולים החיים בישראל.

הקרן שייסד שפילברג תצלם ותקליט - תוך שיתוף פעולה הדוק עם יד ושם - 50 אלף ניצולים ברחבי העולם. הראיונות יתקיימו בכמה שפות, וייעשה בהם שימוש בציוד המשוכלל ביותר הקיים כיום.

ציוד וידאו שיוצב בחמש תחנות ממסר שונות יאפשר צפייה בקלטות בחמישה מוסדות מרכזיים העוסקים בחקר השואה: יד ושם בירושלים, מרכז שמעון ווינטל בלוס-אנג'לס, מוזיאון השואה בווינגטון, המוזיאון למורשת יהודית בניו-יורק וארכיב הוויזואל פורטנוף באוניברסיטת ייל. מכל המוקדים הללו תהיה גישה לאוסף הגדול בעולם של עדויות מצולמות בוויזואל. העותק המקורי של ההקלטה יישמר בארכיון יד ושם, לצד 40 אלף העדויות הקיימות, שנגבו עד כה ונשמרות שם מאז תום מלחמת העולם השנייה.

הצוות המיוחד שהוכשר לתפקיד גביית העדויות בידי הקרן של שפילברג ריאין עד כה בוויזואל יותר מ-16 אלף ניצולים ברחבי העולם: בפולין, ארגנטינה, ארה"ב, ישראל ועוד. בארץ פעלה הקרן בשיתוף פעולה מלא עם יד ושם והכשירה יותר מ-300 מראיינים.

בפגישתם, דנו שפילברג ושלו באפשרות לפתח במשותף תוכניות מולטימדיה ללימוד השואה. יתרונותיו של פרויקט כזה יהיו, מצד אחד, מעורבותו של יד ושם כגוף המרכזי הפועל בתחום הוראת השואה וכבעל ניסיון רב בהסתייעות בעדויות של ניצולים במערכות החינוכיות; ומצד שני, מומחיותו הרבה של שפילברג בהפקת חומר אודיו-ויזואלי ומעמדו הבינלאומי, המקדם את איסופן של עדויות רבות נוספות. בית הספר הבינלאומי להוראת השואה ביד ושם יהיה מעורב ישירות בפרויקט זה, והכתרים שיופקו יוכלו לשמש אמצעי חינוכי ייחודי וחדש ביותר להוראת השואה לבני הדור הבא.

בתמונה:

סטיבן שפילברג (מימין) ואבנר שלו בהקרת הבכורה של הסרט "רשימת שינדלר" בישראל. ההקרנה התקיימה בחסות יד ושם והאוניברסיטה העברית. יד ושם קיים כמה הקרנות מיוחדות של הסרט במיוחד לניצולי שואה החבים את הצלתם לשינדלר ולבני משפחותיהם.

מאת גלית אברג'יל

ובל שנים חלף מאז מצאה עצמה הילדה יהודית ארנון רוקדת לראשונה בחייה בפני קהל. הריקוד ההוא היה ניסיון לשמור על צלם אנוש ועל שביב תקווה במקום הנורא ביותר עלי אדמות - אושוויץ. כיום, אחרי כמה עשרות שנים, יושבת ארנון בחדרה שטוף השמש בקיבוץ געתון, ועיניה בורקות כאשר היא מסבירה מהו הריקוד בשבילה. "זו לא אמנות בלבד", היא אומרת. "זה צורך פנימי, עמוק, כזה שמביא לחיבור הנפש לגוף, לביטוי הנשמה שבתנועה".

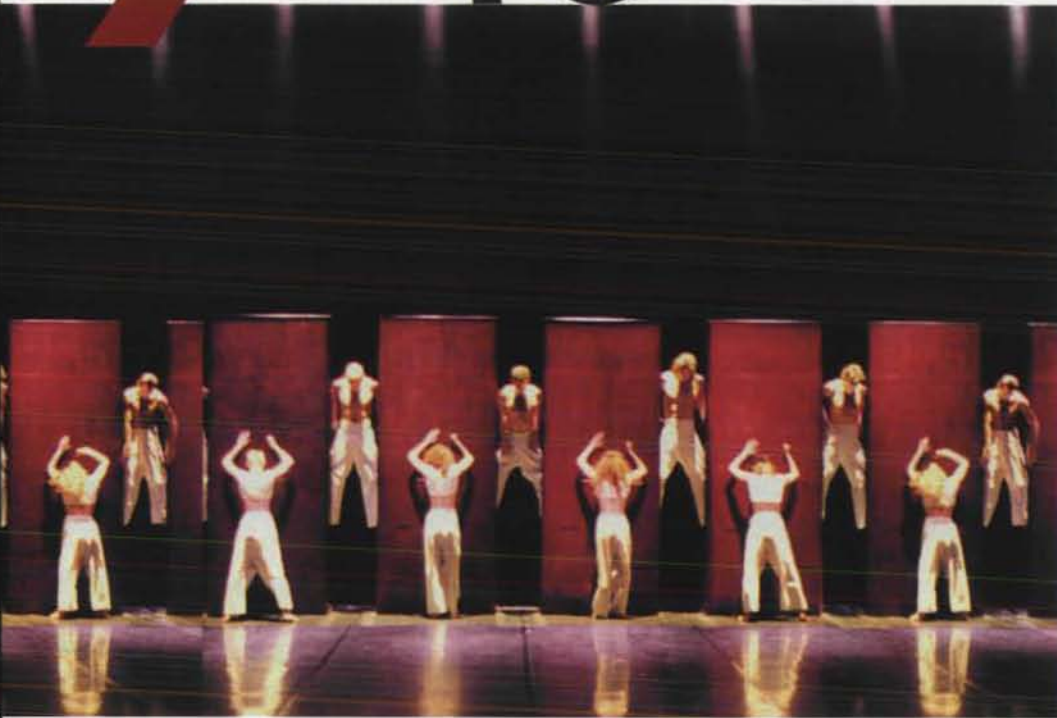
יהודית ארנון, אשה קטנת קומה בשנות ה-70 לחייה, ידעה מכשולים רבים עד שעלה בידה להגשים חלום ולהקים את להקת המחול הבין-קיבוצית. היא נולדה בבית דתי-אורתודוקסי בעיירה קומרנו שבגבול סלובקיה-הונגריה. זיכרונה נושא אותה אל מחוזות ילדותה בעיירה הקטנה, שם לא איפשרו לה אורחות החיים הנוקשות לעסוק בריקוד. המגע הראשון שלה עם יצירה ואמנות התרחש בקן השומר הצעיר בעיירה.

כשהיתה בת 12 פלשו הנאצים לציכוסלובקיה. היה זה סופה של תקופה. אביה, יהודי ממוצא אוסטרי, נחקר ועונה בידי השלטונות. יהודית עצמה נשלחה לעבוד בטוויית צמר כדי לסייע למשפחתה. ב-1944 גורשה המשפחה להונגריה, ומאוחר יותר נשלחה לאושוויץ. שם הופרדה יהודית מהוריה, שנשלחו לתאי הגזים. היא עצמה הועברה למחנה העבודה של אושוויץ-בירקנאו. דווקא שם, במקום שבו ריחף המוות באוויר, גילתה לראשונה את העוצמה והתקווה שמסוגל הריקוד להעניק.

ב-8 במאי 1945 שבה וניצבה יהודית ארנון בפני המוות. הגרמנים אספו את כל הנשים שהשתתפו בצעדת המוות ממחנה העבודה פרידנברג, מורביה, והעמידו אותן בשלוש מול בור ענק. ואולם לפתע נשמעו צעקות, והגרמנים החלו לברוח. הצבא האדום הגיע.

האסירים הרבים שהוחזקו במקום החלו לעשות שפטים בגרמנים. ואולם ארנון, למרות הכאב והאובדן

לרקוד כדי

הנורא שעברה, לא היתה מסוגלת לחוש שנאה או רגשות נקם, כך היא מספרת.

ארנון נישאה לבחור שהכירה בקן השומר הצעיר בבודפשט. הם עלו ארצה ב-1948 והתיישבו בקיבוץ געתון. מאז יומה הראשון בארץ עסקה במחול, כאילו כדי למלא את מה שלא הספיקה בכל אותן שנים נוראות. אט אט, בסבלנות ובהתמדה, תפסה לעצמה ארנון מקום של כבוד בעולם המחול הישראלי והבינלאומי. היא ניהלה את תנועת המחול הקיבוצית וזכתה בכמה פרסים חשובים, ביניהם פרס לאה פורת מטעם המועצה הציבורית לתרבות ולאמנות, שניתן לה ב-1983 כהוקרה על פעילותה לקידום המחול בארץ בכלל ובתנועה הקיבוצית בפרט.

במהלך קריירת הריקוד שלה עסקה ארנון רבות גם בכוריאוגרפיה וביצירה. הריקוד שימש לה כלי לביטוי הרוח האנושית וגשמיות החיים זו לצד זו. בעזרת הריקוד הצליחה גם, לדבריה, להעביר לילדיה ולדור שלא היה "שם"

את תחושות האובדן והכאב. בשנת 1969 הציגה להקת המחול האזורית

בקיבוץ לוחמי הגטאות את המופע "אלגיה" מאת יהודית ארנון, לפי מוסיקה של מרדכי סתר. היה זה ניסיונה הראשון לחבר בין עבר להווה במציאות היסטורית חדשה. המופע שילב בתוכו סלעים כבדים, ששביבם נעו הרקדנים - תזכורת לעבודת הפרך שבה הועבדו האסירות במחנות הריכוז. "יום יום הייתי מגיעה למחצבה וחורטת את שמי על הסלעים", משחזרת ארנון. "למחרת היום הייתי מחפשת את אותה אבן מיוחדת. זה היה מעשה פשוט, שסימל בשבילי את התחושה שהאדם יכול לחפש משמעות גם במקומות ובמצבים הנראים חסרי סיכוי לחלוטין". הכוריאוגרפיה של "אלגיה" שילבה צעדי ריקוד כבדים, ביטוי לשבר ולתקומה של הקיום האנושי. ואולם עוצמת הרגשות הזאת לא היתה נחלתם של כל הצופים. ארנון: "באותו מעמד לא הצלחתי אלא לראות את הילדים, שבאו לחזות במופע, אוכלים פופקורן". הניגוד האבסורדי בין התחושות שמעורר הריקוד ובין הארציות והבורות של הקהל

בתמונות: "זיכרון דברים" - התימה של זיכרון במופע של להקת המחול הקיבוצית

חינוך

סיפורה של הכוריאוגרפית ניצולת השואה יהודית ארנון

הקליפה האנושית מתייבשת, והגרעין בוקע - סמל לתחושות האנושיות הפרוצות החוצה. "גרעין וקליפה" עוסק בקונפליקט בין הצורך העז, הקמאי, בחום ובהגנה לבין השאיפה לפרוץ החוצה ולדעת את החיים. בעשרות השנים שחלפו מאז השואה, חינכה אשה מרשימה זו דורות של צעירים והפכה לחלק מהעשייה האמנותית בארץ. כיום, כשהיא מוקפת בבני משפחה ובצעירים שאתם למדה לעשות צעדים ראשונים בעולם התנועה, היא יכולה להביט לאחור ולהיזכר בילדה הקטנה שעמדה שעות בשלג משום שסירבה לרקוד בפני

"זיכרון דברים" הרקדנית אינה נוגעת בקרקע. היא רוקדת על רקע של לוחות עץ ענקיים. בשביל יהודית ארנון, מסמל הריקוד הזה את הזיכרון הפרטי שלה: כיצד רקדה, כילדה, בין דרגשי האסירות המוכות והמורעבות במחנה העבודה

הגרמנים במחנה העבודה. היא נשבעה אז, שאם תיחלץ מן התופת לא תפסיק לרקוד לעולם.

תיאורטיות אלא בחוויות חיים. האופן שבו היא עושה זאת חושף הן את הקהל והן את הרקדנים להתמודדות קשה עם החומרים האלה. כאשר היא רוקדת ב"סוואטו", מחול העוסק במאבק באלימות, לא יכול הקהל להתעלם מעוצמת הכאב הגלום בתנועותיה של אשה קטנה. האמונה שלה היא באדם - האדם הפשוט, על כל מורכבותו ועל הטוב והרע שבו. קטבים אלה הם ביטוי לאנושיות שבנו, ליכולתנו למצוא את הטוב ולאון באמצעותו את הרע.

כאשר חיברה ארנון את הכוריאוגרפיה ליצירתה "גרעין וקליפה", היא הצליחה לתת ביטוי לתחושות שנבצר ממנה לתת להן פורקן בשנות המלחמה.

הכה אותה בהלם. הדבר עורר בה את התחושה כי הטרגדיה והסבל נותרו מנת חלקם של אלה שעברו אותם על בשרם.

שאיפתה של ארנון לחזור ולתת ביטוי לתחושות העבר חילחלה גם אל ממשיכי דרכה. רמי באר, הכוריאוגרף של הלהקה כיום ומן הרקדנים המובילים והמוכשרים ביותר שרקדו במסגרתה, יצר ב-1994 את המחול "זיכרון דברים", שלדבריו איננו עוסק בשואה או בחומרי השואה דווקא, אלא "בהווה ובמציאות היומיומית, בזיכרון האישי והקולקטיבי הנמצא כל העת בתת-מודע ומשמש מסגרת ורקע ליצירה האמנותית".

ב"זיכרון דברים" (בתמונות) הרקדנית אינה נוגעת בקרקע. היא רוקדת על רקע של לוחות עץ ענקיים. בשביל יהודית ארנון, מסמל הריקוד הזה את הזיכרון הפרטי שלה: כיצד רקדה, כילדה, בין דרגשי האסירות המוכות והמורעבות במחנה העבודה. באמצעות המחול והכוריאוגרפיה מצליחה ארנון לגעת בסוגיות חברתיות ומסוריות כמו אלימות, גזענות ושנאת זרים. מבחינתה לא מדובר בסוגיות

חורבנה של קהילה משגשגת

מחקר חדש של ד"ר תקוה פתל-כנעני שופך אור על חיי הקהילה הפולנית הקטנה

מאת מיכל מוריס קמיל

אבי המשפחה, אברהם ברוידא, שנפטר באחרונה, היגר מגרודנו כבר ב-1932. הוא סיפק לפתל-כנעני אוסף מכתבים מרתק (ראה מסגרת) שקיבל מקרוביו שבגרודנו לפני המלחמה ובמהלכה: מאחותו הקטנה, מאמו ומאחיו. המכתבים מציירים תמונה של קהילה תוססת ומלאת חיים, המתפוררת וגוועת לאטה. מקהילה של 25 אלף איש, שהיוו 42% מכלל האוכלוסייה בגרודנו, נותרו בחיים בתום המלחמה כ-250 יהודים בלבד. הרוב המכריע נספה באושוויץ. "הרגע שבו הושיט לי אברהם הקשיש את נכסיו האישיים והיקרים מכל - המכתבים מבני משפחתי שאינם - היה הרגע המרגש והנוגע ללב ביותר בחיי", אומרת תקוה פתל-כנעני בעיניים לחות. "הרגשתי כאילו נבחרתי לבצע שליחות מיוחדת: להנציח לא רק את משפחתי של אברהם שנרצחה בתאי הגזים בפולין, אלא את זכרה של הקהילה כולה".

מקור מידע מהותי נוסף שחשפה פתל-כנעני מצוי בארכיון יד ושם. מחברת שנכתבה בידי המורה הצעיר ז'וקובסקי, קומוניסט בהשקפתו, שפכה אור על קיומם זה לצד זה של זרמים פוליטיים ודתיים מן השוליים בקהילת גרודנו. כאשר הוסיף בערימה של תפוחי אדמה במרתפו של איכר, קיבל ז'וקובסקי את המחברת מידה של קטיה, אשת האיכר. מיד גמלה בלבו ההחלטה לכתוב את צוואתו האחרונה, להודות לאשה על מעשיה האמיצים ולהוסיף קריאה להמשך המאבק המתמיד בפאשיזם. הדברים שכתב כוללים גם גינוי חריף של חברי היודנראט בגרודנו, המואשמים בשיתוף פעולה עם השלטונות הגרמניים.

באקציות של נובמבר 1942 ושל ינואר ופברואר 1943 חוסלו שני הגטאות בגרודנו. היהודים נשלחו לאושוויץ ולטרבלינקה. הנתרים - 1,148 יהודים - הועברו לגטו ביאליסטוק ב-12 במרס 1943. מעטים הצליחו להימלט ולמצוא מקום מסתור עד תום המלחמה. אחרים הצטרפו לפרטיזנים ביערות. ואולם לרובם לא היה לאן לפנות, והם נשארו באזור, בתקווה שסיוף המלחמה יבוא אל קצו. ז'וקובסקי וחבריו האמינו שחברי היודנראט ידעו על גורל אחיהם. הם סברו שבמקום לשתוק, היה על היודנראט לקום ולפעול.

"תפקידו של היודנראט בעייתי ביותר", אומרת פתל-כנעני. "כמו שקרה בגטאות רבים, אולץ היודנראט בגרודנו, כשאקדח לרקתו, לבצע את פקודות השלטון הגרמני. משום כך קל לראות בו גוף פסיבי ביותר, שאין לסלוח לו על ששיתף פעולה עם הנאצים. מצד שני, קיים חומר כתוב רב התומך בעמדה כי בתנאים בלתי אפשריים עשה היודנראט את כל שהיה לאל ידו כדי לסייע לקהילה ולחזק אותה, תוך לקיחת סיכון אישי גדול. אי אפשר להוכיח את

משרד קטן וצר, המשקיף אל מדשאה ירוקה ושופעת, מברכת אותי ד"ר תקוה פתל-כנעני בשלום ומזמינה אותי לשבת. פתל-כנעני, חברת סגל העובדים של ארכיון יד ושם, השלימה באחרונה את הדוקטורט שלה על תולדות קהילת גרודנו בתקופת מלחמת העולם השנייה והשוואה, 1939-1944. כשהיא מתארת בהתלהבות את עבודת המחקר שביצעה ומספרת על לימודי הרוסית והיידיש שלה - עכשיו היא לומדת גם גרמנית - עולה השאלה מה הביא אותה, בת למשפחה שמוצאה בעיראק, להתמחות דווקא בנושא השואה.

"השוואה היא תופעה ייחודית לעם היהודי כולו", היא מסבירה. "העניין שלי נובע מכך שיש לי שורשים משותפים והזדהות עם הישות הקולקטיבית. הדבר הזה טבוע בי באופן עמוק. ייתכן שבעבר היה העיסוק המקצועי והאקדמי בנושא הזה נחלתם הבלעדית של ניצולי השואה ובני הדור השני, אבל היום זהו תחום מחקר פתוח לחלוטין. האווירה האקדמית השוררת היום אינה כזאת המכתיבה לך לעסוק בחקר הקהילות שמהן באו הוריד דווקא".

במסגרת החיפוש שערכה ד"ר פתל-כנעני אחר קהילה קטנה בממדיה אך עשירה בחיי התרבות והחינוך שבה, עם פלורליזם בנוגע לשאלות דת, פוליטיקה וציונות, היא מצאה כי החומר ההיסטוריוגרפי על קהילת גרודנו עשיר ביותר מבחינות אלה. המקורות שבהם עשתה שימוש כוללים, בין השאר, תכתובת אישית בין אנשי הקהילה לבין קרוביהם בארץ-ישראל, יומנים, פנקסים, מכתבים רשמיים ופניות של הנהגת הקהילה, תיעוד פנימי של מוסדות חינוך, עיתונים, עלונים מפלגתיים ועוד. מנחה העבודה היה פרופ' ישראל גוטמן ממכון המחקר הבינלאומי של יד ושם. בנובמבר 1993 ערכה פתל-כנעני את ביקורה הראשון בגרודנו.

החורף הקשה ששרר שם, העמידה האינסופית בתורים, המפגש עם הקהילה הנוכחית המונה כאלף יהודים בלבד - רובם המכריע מביילורוסיה ורק ארבעה שמקורם בגרודנו ובסביבותיה - יצרו קרבה גדולה עוד יותר בינה ובין נושא מחקרה. במהלך השבועות שבהם שהתה בעיר בדקה בקפידה את התיעוד המצוי בארכיונים הרשמיים של האזור. היא מצאה שם חומר העוסק בתקופה שעד שנת 1939. בפענוח המסמכים - שהיו כתובים פולנית, יידיש וגרמנית - סייע לה צבי חסיד, ניצול שואה מגרודנו שנמלט מהרכבת המובילה למחנה המוות טרבלינקה והצטרף לשורות הפרטיזנים. המסמכים התגלו כבעלי ערך עצום לעבודתה.

לאחר שובה לישראל, יצרה פתל-כנעני קשר עם משפחה מקיבוץ כפר-מנחם.

כרזות אנטישמיות בגרודנו:

"אל תאכילו אותנו במזון שהכינו היהודים"

הכרזים הבאים הודבקו בחוצות העיר גרודנו, פולין, בשלהי שנות ה-30.
כרז 1: "זו בגידה לתמוך ביהודים, כאשר פולנים מתיים ברעב."

"אנחנו פותחים חנויות ובתי מלאכה חדשים. אנחנו תומכים בקופות הלוואה ללא ריבית. הכסף הפולני ילך לידיים פולניות, והמקומות החדשים שהוקמו יספקו עבודה לנוצרים פולנים." את ההנחיות האנטישמיות האלה, ואחרות, פירסם סניף המפלגה הלאומית בגרודנו בשנות ה-30 המאוחרות. מטרתן היתה להביא לנידוי של היהודים ולהוצאתם מן החיים הכלכליים והחברתיים בפולין. הכרזים היו רק חלק מאווירה כללית של אנטישמיות קשה, ששררה בפולין באותה תקופה. השלטון הפולני סיגל לו קו אנטי-יהודי מוצהר, כאמצעי להשגת ליכוד פנימי. הממשלה תמכה בצעדים של חרם כלכלי על היהודים ושאפה להביא לשלילת זכותם של היהודים לשבת בפולין.
כרז 2: "אל תאכילו אותנו מוצרי מזון שמיצרים היהודים"

"הורים יקרים: עם פתיחת שנת הלימודים, אנו, ילדיכם, הרוצים להתחיל תקופה חדשה בחיינו, מבקשים מכם:

1. אל תלבישו אותנו בתלבושת שקונים אצל היהודים.
2. אל תבקשו מאיתנו ללמוד מספרים שנקנו אצל יהודים, לכתוב במחברות של יהודים, עם עיפרון או עט.
3. אל תבקשו מאיתנו לקשור קשרים בחיי היומיום עם יהודים, שלא יגיע אפילו גרוש אחד שאתם מוציאים על החזקתנו - לחינוך, ביגוד או בידור - לכיס היהודי."

המודעה, "בשמם" של ילדי בית הספר, מסתיימת בקריאה משותפת: "הורינו, אם אתם אוהבים אותנו, קנו אצל נוצרים בלבד! - ילדי פולניה מאדמת גרודנו". מודעה זו, שהודבקה בחוצות העיר, מהווה עדות לשבר ולדלות שאיפיינו את החברה הפולנית כולה בשנות ה-30 המאוחרות. הילדים הפולנים, כמו רבים אחרים, מסרבים לראות ביהודים חלק מן החברה. הם שותפים לדה-לגיטימציה שלהם ולהרחקתם מן הזירה הכלכלית והחברתית בפולין.

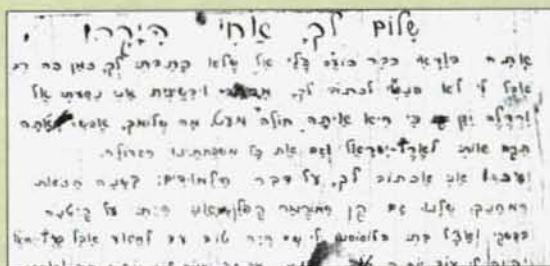

טענתו של ז'וקובסקי, כאילו המועצות היהודיות ידעו שהטרנספורטים מובילים, למעשה, להשמדה. היא מותחת ביקורת על אלה המנסים לשרוט מבחינה מוסרית את מעשיו של היודנראט. לדבריה, כל שיפוט כזה נעשה מתוך הפרספקטיבה של ימינו אנו, מתוך הקשר היסטורי שונה ומנותק ועל סמך ידיעת הנעשה בדיעבד.

ד"ר פתל-כנעני רואה ערך רב בלימוד קורותיהן של קהילות ספציפיות לעומק. הממצאים, התייעוד והניתוח של מחקרים כאלה יכולים לשמש בעתיד בסיס למחקר אקדמי השוואתי מקיף יותר, שינסה להתחקות אחר התהליכים ההיסטוריים הרחבים. כמו-כן, באמצעות הבנת הכרוניקה של האירועים בקהילה מסוימת ניתן יהיה ללמוד גם על תולדות הקהילות שממן לא נשאר חומר היסטוריוגרפי - מן היודנראט או הגסטפו.

"יש קהילות רבות שעדיין לא נחקרו, כך שהתמונה הכוללת לוקה בחסר. המחקר עוזר לנו לזכור. אזכור של קהילה - ואין זה משנה עד כמה היא קטנה - מחזיר לחיים את אותם יהודים שנוצחו משום היותם יהודים ומשום שחיו על-פי המסורת היהודית. אני רואה בכך את אחריותי האישית לא רק כחוקרת, אלא כיהודייה."

מכתבים אחרונים

קיבוץ כפר-מנחם שוכן ליד קריית-מלאכי. כאן הגיע לידי תקווה פתל-כנעני אחד המקורות התייעודיים המרכזיים של עבודת הדוקטורט שלה. מבין המסמכים שניתנו לה כאן, היה גם צרור מכתבים שכתבו בני משפחת ברודיא זה לזה - מגרודנו, פולין, ומכפר-מנחם.

ב-1932 עזב אברהם את גרודנו

ועלה לישראל. הוא הותיר מאחוריו את הוריו, את אחיו הלל ואת שלוש אחיותיו, בתיה, אסתר ושרה. האחרונה, שהיתה אז בת 12, שלחה סדרת מכתבים שסיפקה לפתל-כנעני הצצה חיה ואותנטית אל חייהם של יהודי גרודנו בשמונה השנים שחלפו מאז עזיבתו של אברהם. שרה כתבה בעברית - שפה שלמדה בבית הספר - וביידיש, שהיתה השפה המדוברת בבית. הבחירה באיזו שפה לכתוב מלמדת, לטענת פתל-כנעני, על ההבדלים בין תקופה לתקופה.

המכתב הראשון, כתוב בעברית של מתחילים, נשלח במועד כלשהו בשנת 1932 או 1933. "אפשר אתה תיקח אותי לארץ-ישראל וגם את כל משפחתנו הגדולה", היא כותבת ומוסיפה: "אני הייתי על קייטנה בפסקי. לי שם היה טוב עד למאוד אבל בארץ-ישראל יהיה לי עוד יותר טוב. הזמן עכשיו [כך במקור] יותר רע."

במכתב מיום 5 בנובמבר 1933, שוב בעברית, היא מודיעה לאברהם שהצטרפה לתנועת הנוער הסוציאליסטית היהודית, השומר הצעיר. פתל-כנעני מציינת, כי בגרודנו היה מגוון רחב של תנועות נוער.

מכתב מאוחר יותר, שנשלח בשנות ה-30 המאוחרות, כתוב ביידיש. שרה, בוגרת יותר, מתארת את הזמנים הקשים המזומונים ליהודי גרודנו עתה, כשהאנטישמיות גואה. "מקצוע, מילא, אפשר ללמוד, אולם על עבודה אין מה לדבר. אצלנו הדבר רק בשל האנטישמיות... כדי להבהיר לכם את המצב... זה היה ביום ראשון. היפיקטותי (אתם מכירים את המונח? אלה צעירים שמקבלים שכר דרך 'האוזון' או 'האנדקיס' כדי שיעמדו ליד בתי עסק יהודיים ולא יתירו לשום קונים להיכנס...) כאלה פיקטות הועמדו ליד גימנסיה 'תרבות' ולא איפשרו לתלמידים להיכנס, עד שהמטורה נחלצה להתערב. זה המצב שלנו..."

המכתב האחרון, ביידיש, נושא את התאריך 18 באוקטובר 1940. הרוסים כבר נכנסו לגרודנו על-פי הסכם ריבנטרופ-מולוטוב, ולדברי האם, פייגה, קרה הדבר "ברגע האחרון ממש, אחרת היו כל היהודים נטבחים בידי הפולנים". "לדעתי", כותבת שרה, "כל אומה צריכה להיאבק למען הסוציאליזם. צריך לזכור כמה מדוכאים היו המיעוטים, כמו היהודים. כעת, אחרי כמעט שנה, תחת השלטון הסובייטי, החיים השתנו לבלי הכר. אותם פולנים, שלפני שנה שברו חלונות, הכו וקיללו אותנו, שבורים עכשיו בעצמם. סוף סוף ראינו את זה. אני כבר לא פוחדת להיכנס לעיר מאוחר בלילה... אני מסתובבת בלילות, בימי ראשון ובחופשות לגמרי ללא פחד. זה נפלא."

זה היה המכתב האחרון שקיבל אברהם משרה. הלל, האח הצעיר, הצליח לקפוץ מן הרכבת לטרבלינקה, הסתתר עד תום המלחמה והשתקע בקיבוץ כפר-מנחם. בדפי העד שמילא הלל לזכר משפחתו מופיעה ההנחה שהם נספו בדצמבר 1942, באושוויץ. שרה היתה אז בת 20. המכתבים שכתבה יישארו לנצח.

מסר ייבו

ליירושלים

שרה פצ'נאץ', בתה של חסידת אומות עולם מוסלמית מסרייבו, מצאה מקלט בישראל, התגיירה וכיום עובדת ביד ושם

מאת גלית אברביל

דרך ארוכה עשתה זיינבה הרדגה עד שהגיעה מסרייבו לישראל. דרך רצופת סבל וכאב. ואולם הקשיים לא עמדו בפני כוח רצונה המופלא של האשה המוסלמית הקשישה, ש-50 שנה קודם לכן התייצבה בפני קצין גסטפו גרמני ותבעה את שחרורו של יוסף קביליו, ידיד משפחתה. היה זה בשנת 1941. בני משפחת קביליו היהודים, תושבי סרייבו, יוגוסלביה, ניצבו בפני מציאות חדשה. מסוחרים אמידים הפכו פתאום לחיות נרדפות. האב, יוסף, נעצר ונכלא בידי הגסטפו. אשתו ושני ילדיו הקטנים נותרו לבדם, יהודים תחת שלטון הכיבוש הנאצי.

השכנים - משפחת הרדגה המוסלמית - פתחו בפני משפחת קביליו היהודית את ביתם. האם, זיינבה, הסתירה את טובה קביליו ואת שני ילדיה וסיפקה להם מזון והגנה. מאוחר יותר פעלה עם משפחתה למען הברחתה של המשפחה היהודית דרך איטליה לארץ-ישראל.

סיפור אישי

שרה פצינאץ' ובתה אסתר. בתמונה מימין: זיינבה הרדגה

חתונתם הצנועה נערכה בבית הכנסת הקהילתי בקריית-יובל, ירושלים. נכחו בה, בין השאר, חברה הרבים של שרה מיד ושם והשר דאז יאיר צבן, שבירך את הזוג הטרי. כיום מתגוררת משפחת פצינאץ' בדירה קטנה בירושלים, שנקנתה בסיוע משרד הקליטה. הם מקיימים קשרים חמים עם משפחת קביליו - בניהם ובנותיהם של יוסף וטובה קביליו, שאותם הצילה האם זיינבה מציפורני הנאצים.

50 שנה אחרי, אימצה משפחת קביליו הישראלית לחיקה את משפחת פצינאץ' מיוגוסלביה. משפחות משני קצות תבל חיות עתה כמשפחה אחת, גדולה ומאוחדת. בני הדור הצעיר, הנכדים והנינים למשפחת קביליו, שנולדו כבר למציאות אחרת, מצאו לעצמם חברה חדשה: אסתר, בתם של שרה ומשה, ילדה יפה בת 13 הלומדת בבית-ספר ממלכתי-דתי ונראית כמי שהסתגלה להוויה הישראלית-צברית. "עתידינו נתון לאסתר. אנו, שראינו את המלחמה, האכזריות והחורבן בסרייבו, רוצים רק ליצור לעצמנו פינה קטנה שבה נוכל לחיות את שארית חייו בשקט ובביטחון, כאן בישראל", אומרת שרה.

ההיסטוריה - הייתם היחידים שפתחו לנו דלת ואיפשרו לנו לחיות כבני אדם לאחר שעולמנו חרב. זכות גדולה נפלה בחלקי להיות חלק מן העם היהודי ולחלוק עמו את תרבותו, דתו וחיינו בארץ-ישראל.

"גם בזמן קשה זה, לאחר מותו הטראגי של ראש הממשלה יצחק רבין, שהעניק לאמי אזרחות של כבוד, נותר העם היהודי מאוחד ומגובש. אולם, כפי שאמי ואביה ניסו תמיד לחפש דרך שבה ניתן להגיע לשלום ולמנוע שואה, רצח ומלחמה, כך מוטל גם על העם היהודי לנסות ולהגיע לשלום ולחיים שלווים", היא מוסיפה בהתרגשות.

שרה פצינאץ', לשעבר הרדגה, מוסלמית מסרייבו, היא כיום יהודייה כשרה ושומרת מצוות, הלומדת את התרבות וההיסטוריה היהודית. היא, בעלה ובתה עברו תהליך גיור אורתודוקסי ועמדו בבחינות המחמירות ביותר של הרבנות. לאחר הגיור נישאה שרה בשנית לבעלה משה. הפעם נכנסו תחת חופה וקידושין כשני יהודים, שהחלו דף חדש בחייהם.

לפני יותר משנתיים, בפברואר 1994, נסגר המעגל. משפחת הרדגה חולצה מן התופת של המלחמה ביוגוסלביה לשעבר והגיעה לישראל. זיינבה, בתה שרה, חתנה משה ונכדתה אסתר עלו ארצה הודות לפעילותה ולמאמציה הבלתי נלאים של הנהלת יד ושם, בסיוע שר הקליטה דאז, יאיר צבן, הנווינט ואנשי מחלקת העלייה בסוכנות היהודית. % כבר בשנת 1985 העניקה מדינת ישראל לזיינבה הרדגה את התואר חסידת אומות העולם על מעשיה בזמן מלחמת העולם השנייה. היא צוינה לשבח על כך ש"היו בה די אומץ ואנושיות כדי שלא לעמוד מנגד ולהביט באדישות ביהודים המובלים אל מותם. היא בחרה לקום ולעשות מעשה, למרות שהדבר היה כרוך בסיכון חייה שלה וחיי משפחתה". כשהגיעה המשפחה ארצה, ב-1994, קיבלה הרדגה אזרחות כבוד כאות הוקרה על הסתכנותה והקרבתה העצמית למען הצלת יהודים בשואה. חודשיים לאחר מכן, באפריל אותה שנה, הוענקה אזרחות ישראלית למשפחה כולה, בטקס חגיגי שנערך בלשכתו של ראש ממשלת ישראל המנוח, יצחק רבין ז"ל. רבין נשא אז נאום נרגש וציין כי הרדגה היא המוסלמית היוגוסלבית הראשונה בהיסטוריה, הזוכה בתואר של חסידת אומות העולם. "מלים לא תוכלנה לתאר את ההערכה שרוחש לך העם היהודי על מעשי הגבורה שלך בזמן השואה", אמר לה רבין. "זה ביתכם, ואתם נחשבים ישראלים לכל דבר". בתגובה ביקשה זיינבה הרדגה מרבין לנסות ולהבטיח כי הטרגדיה שאירעה בסרייבו לא תקרה גם פה, בישראל. "יותר מ-500 שנה חיו יהודים ומוסלמים אלה לצד אלה ביוגוסלביה", אמרה. "חייבים לנסות לחיות בדו-קיום, ולא במלחמה מתמדת".

לאחר מותה של הרדגה, המשיכה בתה שרה (איידה) פצינאץ' בדרכה. האנושיות, הסובלנות והיכולת להכיר בזכות קיומו של האחר הביאו אשה יוצאת דופן זו לעבוד במקום שהיא מגדירה כאחד המקומות "החשובים ביותר לעם היהודי" - יד ושם. כאן, "במקום שבו העבר וההווה נפגשים בניסיון לשמר את זכרם של מיליוני הנרצחים", כדבריה, מוצאת עצמה פצינאץ', מוסלמית לשעבר שהתגיירה לאחר בואה לארץ, תורמת להנצחת ההיסטוריה היהודית. "זה מקום קדוש, מקום הידוע לשמר את זכר העבר למען העתיד", היא מסבירה. "אתם, העם היהודי, קיבלתם אותנו, אנשים פשוטים ועניים, ללא כל תנאי. אתם - העם שסבל ונרדף לאורך כל

יהודי יוגוסלביה בזמן מלחמת העולם השנייה

ב-1931 מנו יהודי יוגוסלביה 73 אלף נפש. ב-1941 הגיע מספרם ל-80 אלף, ובכלל זה כ-4,000 פליטים מגרמניה, מאוסטריה וממדינות נוספות וכן מומרים וכאלה שסירבו להתפקד כיהודים, אולם נחשבו לכאלה על-פי החקיקה האנטי-יהודית. יהודי יוגוסלביה תחת שטחי הכיבוש השונים:

שיעור הנספים	נספו בשואה	מס' היהודים ב-1941	האזור
75	30,000	40,000	קרואטיה
90	15,000	16,000	סרביה
84	14,000	16,000	בצ'קה
88	7,000	8,000	מקדוניה

ריכוזי היהודים העיקריים היו בבלגרד (כ-11 אלף נפש), זגרב (כ-11 אלף), סרייבו (כעשרת אלפים) וכן באקה, ביילובאר, סקופיה וביטולה. חלוקת המדינה לאזורים בידי כוחות הכיבוש השונים היתה הגורם המכריע בקביעת מדיניות ההשמדה, עיתויה ואופן הוצאתה אל הפועל.

השטחים המהווים כיום את קרואטיה ובוסניה-הרצגובינה היו בזמן המלחמה מדינת "לוויין", גרורה של גרמניה שנקראה "המדינה הקרואטית העצמאית" ונשלטה בידי התנועה הפאשיסטית המקומית, "אוסטשה", שהוקמה למעשה בידי הגרמנים והאיטלקים. השלטונות האיטלקיים ניסו למנוע את מסירת היהודים המקומיים לידי הגרמנים ושליחתם לאושוויץ, ואולם כבר מראשית קיומה רדפה "אוסטשה" את היהודים כחלק מתוכנית חיסול שיטתית של "היסודות הזרים", כפי שכינו אותם - היהודים, הצוענים והסרבים. הפגיעה ביהודים היתה קשה ביותר, בשל החקיקה ברוח חוקי נירנברג והצעדים שנקטו לקראת "הפתרון הסופי", שמהם לא היה ליהודים מפלט.

החל בסוף יוני 1941 נערכו מעצרים בקנה מידה נרחב. עד סוף שנה זו נכלאו במחנות כשני שלישים מיהודי קרואטיה. חלקם הגדול נרצחו בסופו של דבר במחנה הריכוז הגדול יאסנובץ בידי אנשי אוסטשה. באוגוסט 1942 נשלחו כ-5,000 מיהודי קרואטיה לאושוויץ, בעקבות הסכם בין הקרואטים לגרמנים. במאי 1943 נורשו מזרחה עוד כ-2,000 נפש. מרבית הניצולים מקרב יהודי קרואטיה נמלטו לאזור הכיבוש האיטלקי.

אגף לתולדות השואה

ייחנך במוזיאון המלחמה בבריטניה

ה לורד אדווין בראמאל, יו"ר מוזיאון המלחמה האימפריאלי בלונדון, ביקר באחרונה ביד ושם. בראמאל שירת בעבר כרמטכ"ל צבא בריטניה ופרש בדרגת פילדמרשל (הדרגה הגבוהה ביותר בצבא הוד מלכותה).

הוא הגיע כאורחו של יו"ר הנהלת יד ושם, אבנר שלו, שהציע לו סיוע בהקמת אגף חדש לתולדות השואה במוזיאון הבריטי. תכנון האגף החדש החל במלאת 50 שנה לניצחונן של בעלות הברית על גרמניה הנאצית. תהיה זו התערוכה הקבועה הראשונה על השואה המוקמת במוזיאון ממלכתי כלשהו באירופה. האגף ישתרע על פני 1,400 מ"ר, ועלות הקמתו נאמדת בכ-13.2 מיליון ליש"ט.

הלורד בראמאל ציין כי לימודי השואה הוכרו כחלק מתוכנית הלימודים במערכת החינוך הבריטית. לדבריו, האגף החדש במוזיאון יספק עדות היסטורית חיונית שתשלים את הנלמד בכיתות.

שלו אמר, כי הוא "רואה חשיבות מיוחדת במינה בכך שבריטניה החליטה להקדיש אגף לשואה במוזיאון ממלכתי מרכזי. זוהי אמירה חשובה על מקומם ומשמעותם של השואה ולקחייה בתולדות אירופה, על ממדיה האוניברסליים של השואה ועל היותה התקופה הנוראה ביותר לאדם בהיסטוריה המערבית והכלל אנושית".

שלו קיבל את הצעתו של הלורד בראמאל להצטרף לחבר הנאמנים של האגף החדש. עוד חברים בחבר הנאמנים נציגי הקהילה הבינלאומית מתחומי התקשורת והאמנות, מוסדות וארגונים הקשורים בהנצחת השואה, נציגי בתי כנסת, אנשי אקדמיה ועוד.

הכנרים אייזק שטרן והנרי מאייר ביד ושם

ה כנרים אייזק שטרן והנרי מאייר ביקרו באחרונה ביד ושם, מלווים בקבוצה של כ-20 מוסיקאים צעירים מארה"ב, גרמניה, שווייץ ומדינות נוספות. הצעירים זכו לנגן במשך שבועיים עם מוסיקאים מהשורה הראשונה בעולם, במסגרת מפגש בינלאומי למוסיקה קאמרית שקיים המרכז למוסיקה, ירושלים.

בחורף שעבר, במסגרת האירועים לציון 50 שנה לשחרור המחנות, ביקרו ביד ושם הנרי מאייר וקבוצת נגנים צעירים והופיעו בקונצרט מיוחד, ששיחזר קונצרט שהתקיים בטרוזין. שטרן, שזה לו ביקורו השלישי ביד ושם, התרגש במיוחד לנוכח אנדרטת הקרון, שעוצבה בידי האדריכל משה ספדיה. במהלך סיורו ביקר שטרן בחצר רוסייה שבבקעת הקהילות, שם איתר את עיר הולדתו של אביו, קייב.

"קולו של עם" חזנות בידיש ובלדינו בבקעת הקהילות

ח גיגת החזנות לרגל אירועי ה-3,000 לירושלים התקיימו בחודש יולי. שני קונצרטים מרכזיים נערכו בבקעת הקהילות ביד ושם. 300 חזנים ידועי שם מכל רחבי תבל לקחו חלק בטקס מרגש לזכרם של קורבנות השואה, שנערך ב"אוהל יזכור". לאחר מכן האזינו יותר מ-400 מבקרים לקולותיהם היפים של החזנים ניצולי השואה לואיס דאנטו (טנור) ואייזק גודפרינד (בריטון), ששרו שירים מן הגטו ומהתרבות היידית, בקונצרט שנקרא "שירי זיכרון". ליווה אותם בפסנתר ריימונד גולדשטיין, מומחה עולמי למוסיקה יהודית. אורח הכבוד היה ראש עיריית תל-אביב לשעבר ויו"ר קרן יד ושם, שלמה (צ'יץ') להט. באירוע מוסיקלי נוסף, שהתקיים בבקעת הקהילות, הופיע החזן אלברטו מזרחי. אביו, במקור מסלונקי, ניצל מאושוויץ. הקונצרט, "קולו של עם", כלל שירים וקטעי חזנות בידיש ובלדינו שמקורם בקהילות שנחרבו בשואה. את מזרחי ליוותה רקפת הק. הרב הראשי לישראל, ישראל מאיר לאו, ניצול שואה בעצמו, שהיה אורח הכבוד, אמר באירוע כי "בדיוק לשם כך נבנתה בקעת הקהילות - הן כדי לזכור ולהנציח לעולם, והן כדי לקומם את זכר תרבותן הנפלאה של כל קהילות ישראל שחרבו".

פרסומים, תערוכות ואירועים

פרסומים חדשים

"משל עצמי": ספר שירים של נער מנטו לודז'. מאת: אברמק קופלוביץ'. תרגמה מפולנית: עירית עמיאל. יד ושם, ירושלים, תשנ"ה.

שמונה שירים, שני מערכונים וציור אחד - זה מה שנותר מיצירתו של אברמק קופלוביץ, נער בן 14 שחי בלודז' ונספה בשואה. בימים אלה פירסם יד ושם את יצירתו של הנער בספר "משל עצמי". אברמק קופלוביץ נולד ב-1930 בלודז'. ב-1939 פלשו הנאצים לפולין וסגרו את כל יהודי העיר בגטו. לאחר המלחמה שב אביו של אברמק, מנדל, אל הבית הישן בלודז'. בעליית הגג מצא את מחברת שיריו של בנו. הוא לא סיפר לאיש על כשרונותיו הספרותיים של הנער. לאחר מות האב עיין אליעזר גרינפלד, אחיו החורג של אברמק, החי בחולון, בניירות המשפחה. הוא מצא את מחברת השירים, וזו נמסרה למשמרת ביד ושם. אברמק, שנרצח בתאי הגזים באושוויץ, חיבר את יצירותיו בגטו. הן מבטאות את חלומותיו של נער צעיר ומתארות את חיי היהודים בזמן המלחמה. משלחת של עיריית לודז', שביקרה בישראל, ביקשה את כתב היד. כעבור זמן קצר יצא לאור הספר בפולין. הפולנים אף החליטו לקרוא בלודז' רחוב על שמו של אברמק, לזכר הילדים היהודים שנספו בפולין. עתה יצא הספר גם בעברית, בתרגומה של עירית עמיאל.

האח, אליעזר גרינפלד, פעל באחרונה לתרגום הספר לשפות שונות, וביניהן יפאנית. במעמד מרגש קיבל השנה נשיא המדינה, עזר וייצמן, את העותק הראשון של הספר מידי האח גרינפלד ויוויר הנחלת יד ושם, אבנר שלו. הספר ניתן לרכישה בהוצאת הספרים של יד ושם.

"תפיסת האדם באידיאולוגיה הנאצית" מאת צבי בכרך. ספריית האוניברסיטה המשודרת, גלי צה"ל ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור. תל-אביב, תשנ"ו, 93 עמ'.

חינוך האנושות במשך אלפי שנים היה מושתת על הצו המוסרי "לא תרצח", שבני האדם קיבלוהו כמחייב. החינוך שקד על הנחלת חשיבותם, כבודם וערכם של חיי האדם. ההשקפה הנאצית ביקשה להפוך את הקערה על פיה: לשנות לחלוטין את דימויו של האדם, ומכאן גם את מטרת החינוך. פרופ' בכרך, מרצה להיסטוריה בת זמננו במחלקה להיסטוריה כללית באוניברסיטת בר-אילן

אירועים בספטמבר, אוקטובר, נובמבר ודצמבר

- **ב-19 בספטמבר 1996** תתקיים האזכרה השנתית לציון 55 שנה לטבח באבי-יאר ובוגדנובקה, במעמד שר הקליטה יולי אדלשטיין ושרגריר אוקראינה בישראל, אולגסנר מיאדניק, ובהשתתפות עשרות ניצולי שואה ובני משפחותיהם.
- **ב-14 באוקטובר 1996** יתקיים טקס הנחת אבן הפינה לאגף הקנדי בבית הספר המרכזי להוראת השואה, במעמד שר החינוך והתרבות זבולון המר ומשלחת אגודת הידידים הקנדית.
- **בין 14 ל-17 באוקטובר 1996** ייערך ביד ושם הכנס הבינלאומי להוראת השואה (ראה מסגרת בעמוד זה).
- **ב-23 באוקטובר 1996** יתקיים מפגש של ניצולי זקסנהאוזן, במעמד נשיא המדינה עזר וייצמן ועשרות ניצולים ובני משפחותיהם.
- **ב-27 בנובמבר 1996** יוענק פרס בוכמן - פרס "הזיכרון" מקרן יעקב בוכמן ז"ל, המוענק לסופרים, אמנים וחוקרים על עבודה הקשורה לנושא השואה.
- **ב-4 בדצמבר 1996** ייערך טקס הענקת פרס זוסמן, מקרן היינריך זוסמן ז"ל. הפרס מוענק לאמנים העוסקים ביצירתם בשואה.
- **במהלך דצמבר** יתקיים קונצרט טרזין, שיכלול יצירות של מלחינים יהודים מטרזין שנספו בשואה.
- **כמו כן:** יתקיים כנס-יסוד של דור ההמשך. לקבלת הזמנות ומידע ניתן לפנות למחלקת ההסברה וההנצחה, טל: 02-6751614/5.

ומחברים של ספרים ומאמרים רבים על האנטישמיות הנוצרית ועל הגזענות הנאצית, מסביר בסדרת השיחות שבספר את מהותה של המהפכה שעברה תפיסת האדם בעקבות הנאציזם. בכרך מתאר בבהירות כיצד משתנית באידיאולוגיה הנאצית ההערכה לחיי אדם. ערך חיי האדם אינו עוד אבסולוטי. ליד ה"לא תרצח" ניתן להציב צו האומר כי "תרצח" גם הוא לגיטימי, בכפוף ל"אני מאמין" הנאצי. הרצח אינו נתפס עוד כפשע אלא כמעשה חיובי, המתחייב מחוקי הטבע. בכרך מסביר, כיצד הורעל מוחם של גרמנים כה רבים באמצעות ההשקפה כי מעשי רצח והרג הם צורך טבעי במסגרת מאבק ביולוגי, המתרחש בין הגזעים ה"עליונים" בעלי ה"דם הטהור" ובין הגזעים ה"נחותים" וה"ת-גזעים". עוד הוא מביא באיזה אופן הובהר לאוכלוסייה בגרמניה כי היא נדרשת לציות אבסולוטי וכי היא פטורה מכל אחריות מצפונית למעשה, במסגרת המאבק הבין-גזעי. המחבר מסכם את התכונות שייחסה ההשקפה הנאצית ל"אדם החדש" ומסביר כיצד התנהל תהליך החינוך ועיצוב האופי של הנוער הגרמני במוסדות החינוך ברייך השלישי.

שנה טובה !
 (שנה טובה ומבורכה לך בית ישראל)
 מהנהלת יד ושם וצוות העובדים

הכנס הבינלאומי להוראת השואה

תצונת חומרי למידה
 חלק מרכזי בכנס יהיה תצוגה של חומרי למידה שפותחו במוסדות שונים בעולם ובארץ: ערכות לימוד, תוכניות סי. די. רום, קלטות וידאו, תוכניות אודיו-ויזואליות, כתבי עת מדעיים ותערוכות ניידות. יד ושם יציג חומרי למידה שונים. בין השאר, יוכלו משתתפי הכנס לקבל את כתב העת החינוכי של יד ושם, "בשבי"ל, המוסף, הייחודי, המוקף בקרב מורים ואנשי חינוך בארץ. מהדורה ראשונה באנגלית של כתב העת תופיע במקביל לכנס, ותחולק בין המשתתפים.

AN INTERNATIONAL CONFERENCE
 On The Holocaust & Education
 October 14-17, 1996
 יד ושם תשנ"ו, 17-14 אוקטובר 1996

הכנס הבינלאומי להוראת השואה יתקיים ביד ושם בין 14 ל-17 באוקטובר 1996. יותר מ-90 משתתפים יגיעו מ-17 מדינות, בנוסף לעשרות מחנכים ישראלים ממוסדות שונים העוסקים בלימוד השואה, מורים ובוגרי הקורסים השונים של יד ושם.

בכנס יקחו חלק נציגים מן המכון ללימודים ארמניים בקפריסין, ממרכז הירושמימה ביפאן, מהמרכז לזכר השואה "בית שלום" בבריטניה, וכן משתתפים מאוסטרליה, מארה"ב, מאיטליה, מקנדה ומגרמניה - כל אלה יתרמו מניסיונם ומכישוריהם המקצועיים לדיונים. בדיון שכותרתו "המצויאות החברתית-חינוכית המשתנה והשפעתה על הוראת השואה" יקחו חלק מחנכים מגרמניה, פולין, צרפת, ארה"ב ובריטניה. המושב "השואה כנושא חינוכי בין-תחומי" יכלול דיונים על ספרות, אמנויות, תיאולוגיה וחינוך בלתי-פורמאלי. יד ושם יציג את משנתו החינוכית ואת חידושיה בתחום.

הכנס מיועד לעובדי הוראה ומחקר ומקנה גמול השתלמות. פרטים והרשמה - בטל: 02-6751670.